

РЕЦЕНЗИЯ

От: проф. д.н. Ивайло Христов Христов, *УНСС, Научна специалност: „Организация и управление извън сферата на материалното производство“*
Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен **„доктор“** по *научна специалност „Организация и управление извън сферата на материалното производство“ (Медии и комуникации)* в УНСС.

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № 527/ 11. 03. 2022 г. на Ректора на УНСС.

Автор на дисертационния труд: Ивайло Бойков Диманов
Тема на дисертационния труд: Динамика на сатиричните похвати в българския периодичен печат преди и след 1989 г.

1. Информация за дисертанта

Дисертантът се е обучавал по докторска програма към *катедра „Медии и обществени комуникации“*, *факултет „Икономика на инфраструктурата“* на УНСС по *научна специалност „Организация и управление извън сферата на материалното производство“* съгласно Заповед на Зам.-ректора по НИД на УНСС № 766/20. 03. 208 Обучението е осъществено в *редовна* форма през периода 06.03 2018 – 06. 03. 2022 г.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Ще си позволя да започна с едно кратко въведение за ролята на печата в българския обществен живот, което откроява и актуалността на предложената дисертация на Ивайло Диманов. По традиция българското слово е нашата родина и хранилище на историческо ни битие. Неслучайно още през 1842 г. в пробната книжка на сп. „Любословие“ Константин Фотинов посочна, че периодичните издания са „повече потребни, нежели хляба“. Ето защо словесното изкуство е най-ярката форма на българския дух и чрез него може да бъде проследена философията на националната ни съдба. То носи и притежава силно изразени етникосъзидателни и държавотворчески функции. Появата и развитието на хумористичния печат, без никакво съмнение е едно от най-важните постижения в духовния свят на българина в продължение на десетилетия. На първо място поради факта, че не е познат друг продукт на интелектуалния труд, който да се списва, отпечатва и разпространява всеки ден – и

през лятото и през зимата, и в мирно време и през периоди на войни. На второ място, научните монографии, издавани от университетските професори след Освобождението, които разнасят знания главно между интелегентията, са достигали максимум до най-големите градове на България и като изключение до някоя провинциална гимназия. И то само защото там просветен местен учител се е интересувал от развитието на академичното знание. Докато вестникът присъства неизменно и в най-малката и отдалечена хижа по села и паланки. Следователно никой друг – освен пресата, не е разнасяла сред българското общество толкова системно и въздействащо знанията за света и случващото се в родината, както това го правела журналистиката и в частност хумористичните и сатиричните издания. В този смисъл актуалността на текста, който ни предлага Ивайло Диманов е вън от всякакво съмнение. Ето защо представеният дисертационен труд представя анализ на една много интересна и малко изследвана тема. Това от една страна поражда редица трудности, тъй като липсват проучвания, на които Ивайло Диманов може да се позове, но от друга правят неговия труд оригинален, актуален и значим. В текста веднага правят впечатление богатата обща култура на автора, задълбоченото познаване на проблематиката, умението за собствен критичен анализ. Ивайло Диманов е направил опит да обхване множество аспекти на темата, да я разгърне не само от гледна точка на спецификата на българския периодичен печат и на хумористично-сатиричните жанрове, но и в политически, социален, културен контекст, да отдели внимание на важни професионални и етични норми, които намират своето отражение върху изследваната проблематика.

Дисертацията се състои от три глави, увод и заключение. В увода присъстват всички необходими елементи. Тезата, която в първоначалния вариант звучеше нефокусирано и твърде публицистично е прецизирана. В първа глава е логично е направен кратък анализ на основните тенденции в развитието на пресата преди и след 1989 г., Във втора глава е разгледана спецификата на жанровата система в печата и по-конкретно на хумористично-сатиричните жанрове. Цитирани са основни изследователи в тази област като Блажо Николов („Журналистически жанрове“, „Жанрови форми на масовата комуникация“) както и автори от периода след това като Тотка Монова („Медиатекстът“) и Евдокия Борисова („Жанрове в медиите“). Това

обогаत्याва теоретичната база на дисертационния труд и позволява на Ивайло Диманов да направи сравнителен анализ на дефинициите и характеристиките на жанровете в двата периода и да направи интересни изводи. В трета глава може е намерил място анализът на визуалния хумор, който е много интересен и задълбочен по отношение на периода до 1989 г., а и след това. Емпиричното проучване е полезно, ценно, приносно и придава допълнителна багра на дисертационния труд. А литературната анкета с изтъкнати български писатели-сатирици доуплъжнява оригиналността на текста.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Основна цел на настоящия дисертационен труд е чрез анализ на динамиката на сатиричните похвати в българския периодичен печат преди и след 1989 година да се структурират и изведат принципите и закономерностите на медийния хумор в България в контекста на свободата на словото и демокрацията.

Водещата теза в дисертационния труд е, че ролята на хумора и сатирата в периодичния печат е от особено важно значение за качествената медийна комуникация в съвременния свят. Четвъртата власт, твърди авторът, притежава мощен арсенал от сатирични похвати, които са тъй нужни за възстановяване на нейната социална ефективност и обществена значимост.

Първата от работните хипотези, е, че социалният статус на хумора и сатирата в периодичния печат е в пряка зависимост от динамичните обществено-икономически и политически промени в най-новата история на България. Чрез нея Ивайло Диманов нагледно доказва, че колкото по-напред вървим към осъществяване на демократизацията в нашето общество, толкова повече рухва социалният рейтинг на печатния и вербалния хумор в България.

Втората хипотеза е, че цензурата срещу свободното слово има и своеобразна „лечебна“ сила. С други думи, цензурата мотивира, амбицира и калява творческия хъс и бунтарски дух на творците, които пишат хумор и сатира.

Третата хипотеза на настоящото изследване е, че днес хумористичният печат е в безусловен колапс и има нужда от спешна реанимация. Динамичното

развитие на технологиите, виртуалните онлайн комуникации заради пандемичните обстоятелства и не само заради тях, всекидневно отчуждават хората един от друг, осезаемо отсъства природосъобразното живо общуване, прегръдката, усмивката, смехът. Човечеството губи своите духовни потребности, култура, душите ни хронично боледуват. Нека да припомним думите на Йоан Златоуст, че Христос никога не се е смял. Но пак Златоуст отбелязва: „Смехът е вложен в душата ни, та душата да отдъхва, а не да бъде изплискана.“

Дисертацията се състои от три глави, увод и заключение. В увода присъстват всички необходими елементи. Тезата, която в първоначалния вариант звучеше нефокусирано и твърде публицистично е прецизирана. В първа глава е логично е направен кратък анализ на основните тенденции в развитието на пресата преди и след 1989 г., Във втора глава е разгледана спецификата на жанровата система в печата и по-конкретно на хумористично-сатиричните жанрове. Цитирани са основни изследователи в тази област като Блажо Николов („Журналистически жанрове“, „Жанрови форми на масовата комуникация“) както и автори от периода след това като Тотка Монова („Медиатекстът“) и Евдокия Борисова („Жанрове в медиите“). Това обогатява теоретичната база на дисертационния труд и позволява на Ивайло Диманов да направи сравнителен анализ на дефинициите и характеристиките на жанровете в двата периода и да направи интересни изводи. В трета глава може е намерил място анализът на визуалния хумор, който е много интересен и задълбочен по отношение на периода до 1989 г., а и след това. Емпиричното проучване е полезно, ценно, приносно и придава допълнителна багра на дисертационния труд. А литературната анкета с изтъкнати български писатели-сатирици доуплътнява оригиналността на текста.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Дисертационният труд на Ивайло Диманов е концентриран в няколко аспекта.

На първо място в текста на дисертацията, макар и разпръснато е налице проследяване на основните черти на българската смехова култура. Нека само мимоходом да припомним, че смехът е по-стар от културата, а следователно и от

литературата. Той съществува още преди Езоп, преди Теофаст, Аристофан, Рабле, Сервантес, Гогол и пр. Едно от приносните неща в дисертацията на Ивайло Диманов е разглеждането на смеха и хумористичния печат в осъзната, твореща потребност, като част от историческата съдба на българския народ. А тя е минала през толкова превратности, че българинът не можел, а и до днес трудно може да се смее свободно. Така да се каже в смеха винаги е смесвал нещо от теглилата си. Ивайло Диманов се докоснал до важна особеност на хумора ни. А то, че много често смехът е бил начин за самоотбрана и оцеляване, раждал се е, както беше писал колегата Вихрен Чернокожев, не от радостта, а от страданието, верен на вековната мъдрост: много хубаво не е на хубаво. Проследявайки динамиката на сатиричните похвати и особеностите на отделните жанрове, Ивайло Диманов е разкрил и решаващото влияние на ред обективно-исторически, етнически, социалнопсихологически условия, които определят националните отлики на български хумор. Нашият смях е по-земен, по-директен от например салонното елегантно галско остроумие или пък от аристократичното съдържания английски хумор. Не може да бъде оприличен и на грубоватия понякога, фриволен и циничен хумор на съседните балкански народи. И още нещо, което си струва да адмирира: Ивайло Диманов е показал, че хуморът е най-силен в междужанровите творби и издания, които не се побират в границите на традиционната художественост и жанрови системи. Въобще направен е опит да се изведе многопластовата на българския смях, да се разкрие, че хуморът не е само безобидна шега, а сатирата – единствено зла насмешка.

На второ място Ивайло Диманов се е докоснал до възловия проблем: за статуса на хумора и сатирата в тоталитарното и посттоталитарното общество. В годините на социализма хумористичните и сатиричните издания, въобще като цяло стойностната литература: българска, руска или западна играеше ролята на някакъв вид „опозиция”. Тя обединяваше духовно хората, интересът към нея беше знак на техния протест срещу едни или други пошлости на системата. Затова през този период литературата имаше сериозно значение в обществото ни. Комунистическите функционери не обичаха твърде много

българския писател и интелектуалец, но изпитваха респект от него и се стремяха да го привличат на своя страна. За съжаление в постсоциалистическото общество литературата и културата като цяло загубиха в значителна степен своето практическо, а и духовно влияние, изместени от потопа на чалгата и примитивизма. Това с пълна сила важи за хумористичните вестници. И данните, които привежда Ивайло Диманов са красноречиви: от 46 специализирани хумористични издания и притурки за хумор и сатира, излизали в различна периодика до прехода, днес са останали две-три; от 12 хумористични списания преди прехода, днес няма нито едно, което да излиза с редовна периодика. Съвсем основателно авторът посочва следните причини:

1. Драстично свиване на пазара на печатните медии, свързано с пазарната икономика
2. Масово съкращаване на тиражите на хартиените издания
3. Всеобщо обедняване на българските граждани в годините на прехода
4. Демографският срив и стопяване броя на традиционните читатели на печатни издания.
5. Безпощадната конкуренция на онлайн изданията.
6. Трудният преход притъпи националното чувство за хумор и остроумие у българина

На трето място докторантът е извел типологията на сатиричните похвати и е показал мястото им в системата на хумористичния печат. Например езоповият език, използван от „стършелите“ през 70-те и 80-те години на миналия век: Мирон Иванов, Кунчо Грозев, Христо Пелитев, Петър Незнакомов, Ясен Антоу, Чавдар Шинов, Черемухин, а и от по-младите писатели - Румен Балабанов, Станислав Стратиев, Валентин Пламенов, Кръстьо Кръстев, Димитър Бежански, Иван Кулеков, Петър Софрониев, поетите-сатирици Иван Карик, Радой Ралин, Марко Ганчев, Васил Сотиров, Виктор Самуилов и др. Също така подтекстовото писане и използването на двусмислицата с втори, че дори и с трети план на иносказателно послание. Както е известно, при този похват авторът разчита на високата интелигентност на читателя, тъй като подтекстът е почти криптиран и не всеки би могъл да прозре написаното между редовете. Анализирайки типологията на сатиричните похвати Ивайло Диманов

е показал, че сатирата не е просто род литература или литературен жанр, а все повече се обособява в самостоятелно изкуство със свои принципи за художествено познание. И тук възникват реди въпроси, които са намерили място в дисертационния труд на Ивайло Диманов: за характера на сатиричната типизация и хиперболизация като една от нейните основни форми; за особеностите на иронично-пародийния изказ; за вси по-забележимите процеси на лиризация на сатирата и т.н.

На четвърто място Ивайло Диманов е защитил и аргументирал достойното място на хумористичните и сатирични текстове по страниците на печата. Не е тайна, че някъде от 60-те години на миналия век сатиричната поезия е в „червената“ книга на литературата ни. Сатиричното стихотворение лека полека-лека изчезна от страниците на периодичните издания, от плановете на издателствата и пр. Тази тенденция се засили през 90-години и особено в началото на навия век, и острите стрели като че ли изчезнаха от безсъниците на някои от поетите сатирици. Това най-малко странно, защото известно е, че българският смях е плуралистичен и винаги в опозиция. Вроденият му демократизъм е негов същностен белег и подсказва антийерахичността на посланията му. Има една африканска поговорка, която звучи много по български: „Богатият се спасява с парите си, бедният – с езика си.“ Неслучайно в непубликуваното си есе „За радостта и скръбта“ Илия Бешков пише: „Ние обявяваме и декретираме с перо, с речи,, с топове красотата и радостта като забравяме, че те не съществуват инкъде сами по себе си , не се и създават, а се раждат болезнено, но жизнерадостно от скръбта и грозотата, от страшната неизбежност да живееш в себе си и още по-тежко – със себеподобните“.

И на пето място Ивайло Диманов е засегнал болезнения въпрос за ролята на медиите за дехуманизацията на съвременното българско общество. Какво имам предвид? Животът доказва, че телевизията и онлайн пространството могат да наложат модели на поведение, които постепенно се превръщат в традиция, понякога нямаща нищо общо с изконните общочовешки идеали и норми на поведение. В днешното информационно общество електронните и онлайн медиите създадоха една паралелна, виртуална действителност, и нашето знание за човека и света се свежда до познаването именно на тази действителност. По тази причина са особено важни посланията, отправени от тях: дали те служат за разпалване на човешките нагони, или

за развитието на моралните добродетели. Днес онлайн медиите крият най-големият потенциален риск за манипулация, за несъзнателно от страна на публиката възприемане на майсторски поднесени клишета, модели, образци, водещи до унификация и масовизиране на мисленето. Интернет определя днес до голяма степен темите и тенденциите в общественото пространство; избира кои събития и личности да представи и в какъв вид. Оттук и въпросът за начина, по който този тип комуникация влияе върху традициите, ценностната система (включваща мироглед, морал, принципи, общочовешки добродетели), душевността и начина на живот на съвременния млад човек.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

Публикациите на Ивайло Диманов са следните:

1. Диманов, Ивайло. Социалната роля на сатиричната журналистика в България. В: Медии и обществени комуникации. Изд. УНСС; Алма комуникация. 2019, №41. ISSN 1313-9908. Available from: <http://www.media-journal.info/?p=item&aid=389>.

2. Диманов, Ивайло. Хуморът в структурата на обществената комуникация (Трансформации и метаморфози на политическия виц в България). Доклад на IX Международна научна конференция „Инфраструктура: бизнес и комуникации”, 22.04 2020 г. София, УНСС, 2020.

3. Диманов, Ивайло. Медийният хумор и „лечебната“ сила на цензурата. Изд. УНСС; Алма комуникация. 2022, № 50. ISSN 1313-9908. Available from: <https://www.media-journal.info/?p=item&aid=440>.

Те са достатъчно на брой и могат да бъдат в обръщение както в академичните среди, така и в оперативната журналистическа практика.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът е коректен, отразява в пълна степен съдържанието на дисертационния труд и в някаква степен звучи като самостоятелно изследване.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Положително впечатление прави, че докторантът се съобразил с предварителните бележки: текстът е огледан технически, прецизирано е цитирането,

трудът е приведен към академичните стандарти. В заключението е изведена рекапитулацията на изводите и приносите, отбелязано е потвърждаването на хипотезите. Приносите и изводите са посочени добросъвестно. Хубаво е Ивайло Диманов да издаде своята дисертация в самостоятелна монография, като редуцира описателното начало в нея и открие профила на отделните автори.

8. Заключение

В заключение смятам, че е депозиран интересен, нестандартен и провокативен дисертационен труд, който е сериозна стъпка към критическото осмисляне на богатите ни традиции в сферата на хумора и сатирата. Ето защо призовавам уважаемото научно жури да присъди ОНС „Доктор“ на Ивайло Бойков Диманов в направление „Обществени комуникации и информационни науки.“

Дата / място
14. 05. 2022 г.

Подпис: проф. д. н. Ивайло Христов

Забележка: Препоръчителен обем за рецензия относно дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“: 7 стандартни страници.